

1.4 Zweden, gidsland in onderwijs aan nieuwkomers

Maaïke Hajer

Op zoek naar veiligheid kwamen in 2015 en 2016 enorme aantallen vluchtelingen via de imposante lange brug over de Sont naar Zweden. Tot de overheid grenscontroles invoerde vormde de treinverbinding over de brug een open toegangspoort. Ik zag de indrukwekkende, continue stroom vluchtelingen letterlijk vanachter mijn bureau in Malmö. Onder hen waren meer dan 70.000 kinderen en jongeren. Ik heb me vaak afgevraagd hoe nu zal gaan met deze kinderen en jongeren die met of zonder ouders, binnenkwamen. In principe kan ik hen denk ik feliciteren met het feit dat ze juist in Zweden aan kwamen, want het land heeft de onderwijsvoorzieningen aan nieuwkomers mijns inziens goed op orde, zeker als je het in internationaal perspectief zet. In dit hoofdstuk schets ik kort en krachtig de Zweedse aanpak.

Unieke beleidsdoelen en voorzieningen

In de jaren '80 van de vorige eeuw werd in Zweden tweetaligheid als doel van onderwijs aan migrantenkinderen geformuleerd binnen een integratiebeleid dat als pijlers *vrijheid, gelijkwaardigheid* en *vrijheid van keuze* had,. Zowel voor de oorspronkelijke meertalige minderheidsgroepen in bijvoorbeeld Lapland en arbeidsmigranten werd dit als noodzakelijk gezien voor een succesvolle schoolloopbaan. Voor die principiële keuze was een stevige maatschappelijke discussie nodig waarin de betekenis van de moedertaal voor het leren van een tweede taal en cognitieve ontwikkeling (dagelijkse versus schoolse taalvaardigheid, zie hoofdstuk 1.1?X) centraal stonden. Het recht op moedertaalonderwijs en studiebegeleiding via de moedertaal werd in de wet vastgelegd voor iedereen bij wie thuis een andere taal dan Zweeds gesproken wordt.

Onder invloed van taalwetenschappers werd vervolgens in de jaren 1990 het tweede-taalonderwijs geprofessionaliseerd. Zweeds als tweede taal (ZT2) werd een apart vak naast Zweeds als moedertaal gedurende het hele basis- en voortgezet onderwijs. Daarbij logisch aansluitend werd een volwaardige lerarenopleiding ingericht die leraren een eerste of tweede bevoegdheid in ZT2 oplevert. Door dat duidelijke beleid werd het ook voor uitgeverijen interessant in de ontwikkeling van het vak te investeren en nieuwe inzichten uit ZT2-onderzoek naar materiaal te vertalen. Voor verder ontwikkelwerk en implementatie van ZT2-didactiek werd een stevig en actief nationaal expertisecentrum ingericht, het Nationaal Centrum voor Zweeds als Tweede Taal, dat inmiddels aan de Universiteit van Stockholm verbonden is.

Daarmee werden de fundamenten gelegd voor de opvang en integratie van nieuwkomers die nu bijzonder actueel is. Een nieuw element in de huidige opvang is de wet uit begin 2016, die bepaalt dat van alle leerplichtige nieuwkomers binnen twee maanden na aankomst moet worden vastgesteld wat ze aan onderwijsachtergrond hebben, welke talenkennis ze meebrengen en welke kennis en vaardigheden ze hebben op cruciale vakgebieden als reken-wiskunde en zaakvakken. Dat wordt met landelijk ontwikkeld hulpmateriaal in beeld gebracht vanuit de eigen taal. Per kind wordt per vak het materiaal doorlopen, zo nodig met een tolk. De bevindingen worden in het individueel dossier vastgelegd en onder de reguliere leerkrachten verspreid. Scholen krijgen richtlijnen over de manier waarop ze de beste plaatsing van leerlingen kunnen bepalen, op basis van de verzamelde informatie.

Deze voorzieningen zijn bij mijn weten uniek in Europa. De achtergrond moet gezocht worden in de erfenis van het sociaaldemocratische gedachtegoed: alle leerlingen moeten gelijke

kansen hebben. De school dient het onderwijs aan te passen aan individuele behoeften, 'en skola för alla' ('één school voor allen') is het devies. Tot en met 15 jaar blijven de leerlingen bij elkaar in dezelfde ongedeelde schoolklassen, in het Nederlands wel aangeduid als 'Middenschool'. Leraren zijn daardoor gewend te differentiëren, uitgaande van verschillen tussen leerlingen binnen eenzelfde heterogene groep. De voorwaarden daarvoor zijn in de loop van de decennia wel veranderd, maar de basisgedachte is zeker levend. Uitgaan van de individuele behoeften van kinderen uit een meertalige thuissituatie, op weg naar de gemeenschappelijke einddoelen basisonderwijs is daardoor nu ook van toepassing op de vele vluchtelingenkinderen.

Organisatie

Er is vergeleken met Nederland een belangrijk verschil in de organisatie en besturingssystematiek van het onderwijs. Doordat de gemeenten in Zweden het bevoegd gezag vormen van vrijwel alle scholen, kan makkelijk gezien worden welke verschuivingen in leraren, personeel of budgetten wenselijk zijn om efficiënt te werken binnen een regio. Professionalisering wordt bijvoorbeeld vaak op gemeentelijk niveau opgezet. De kaders daarvoor zijn duidelijk, want de bevoegdheidseisen en rolverdelingen voor alle docenten zijn al jaren geleden geformuleerd en in principe gesneden koek, behalve in afgelegen gebieden die tot voor kort geen nieuwkomerskinderen verwelkomden.. Op de meeste plaatsen waar vorig jaar plotseling grote aantallen kinderen arriveerden waren routines in de eerste opvang en doorstroming dus helder voor betrokkenen, maar de uitvoering moest wel enorm geïntensiveerd worden. Daarom kregen hogescholen de oproep van Skolverket honderden extra leraren ZT2 op te leiden en intensieve nascholingscursussen, gekoppeld aan de competentieprofielen, aan te bieden.

Qua organisatie van de eerste opvang weerspiegelt het land onze type 1-4-scholen, met soms een centrale opvang, dan weer taalklassen gekoppeld aan een afzonderlijke school. Wel is er altijd direct afstemming met de beoogde reguliere school. Het bevoegd gezag moet zorgen dat het onderwijs ook volgens de wettelijke bepalingen wordt gerealiseerd en dat condities worden gecreëerd voor scholen via budgetten en personeel om aan de eisen over opvang van nieuwkomers te voldoen. Centraal daarin is de dialoog met schoolleiders. De schoolleiders geven voor individuele kinderen aan welke steun er nodig is, hoeveel studiebegeleiding in de moedertaal, hoeveel extra uren ZT2 enzovoort. Hoe ze dat moeten doen is ook duidelijk. De bedoeling is dat kinderen zo snel mogelijk deelnemen aan het onderwijs met hun leeftijdgenoten. Dat kan voor het ene vak eerder gerealiseerd worden dan het andere. Langere tijd bepaalde vakken uit het leerplan niet of in aparte groepjes volgen, wordt als remmend voor de ontwikkeling van het kind beschouwd. Eerste opvangprogramma's ('SPRINT') zijn er ook voor leerlingen vanaf 16 jaar vaak op centrale plaatsen in de stad. Daarop aansluitend zijn er scakelprogramma's ('introduktionsprogram'), die toeleiden naar algemeen vormende of beroepsgerichte programma's in het voorgezet onderwijs (vergelijkbaar met Havo, VWO en het middelbaar beroepsonderwijs, met als verzamelnaam 'gymnasium'). Daarbinnen ligt de nadruk op vakgericht taalonderwijs, relevant in de specifieke opleiding.

Landelijk beleid t.a.v. taalbeleid in alle vakken

In de inleiding (1.1?) werd het belang benadrukt van voortgaande ondersteuning na een eerste opvang binnen een school-taalbeleid, vanuit het inzicht dat schoolse taalvaardigheden in een tweede taal pas na jaren voldoende ontwikkeld zullen zijn. Niet alleen voor de nieuw aangekomen leerlingen maar voor alle leerlingen is de noodzaak van zo'n schoolbreed taalbeleid de laatste jaren –

mede door tegenvallende doorstroming en PISA-resultaten – landelijk uitgedragen. In de leerplannen en vakleerplannen voor basis- en voortgezet onderwijs zijn taalvaardigheden expliciet benoemd in de leerdoelen en -inhouden. Alle leraren dienen kennis te hebben van ‘taal- en kennisontwikkende didactiek’ en gunstige condities voor het leren van een tweede taal. Op grote schaal zijn leraren bijgeschoold in dit taalgerichte vakonderwijs dat alle reguliere klassen en leerjaren aangaat. De grote groepen nieuwkomers die overal in het gigantische land op reguliere scholen terecht kunnen komen, profiteren nu van die interventies. Recentelijk heeft de aandacht voor formatieve evaluatie daar extra leven in geblazen. De ambitie is dat leraren tijdens het leerproces volgen waar leerlingen staan en dan bezien welke specifieke steun hen dichterbij de leerdoelen brengt. Dat kan ook steun in de moedertaal zijn. Leraren hebben een belangrijke rol in het kunnen beoordelen van de individuele ontwikkeling van ieder kind; een Cito dat deze taak deels uit handen neemt bestaat er niet.

Ondersteuning

Skolverket, de *National Agency for Education*, het uitvoeringsorgaan van het departement van onderwijs, is zeer actief in het geven van voorlichting en ontwikkelen van hulpmiddelen voor scholen om het onderwijs aan nieuwkomers optimaal te realiseren. Leerplannen, vakleerplannen, daarbij behorend ondersteuningsmateriaal, videofilms enzovoort worden op grote schaal vervaardigd. Van het al eerdergenoemde materiaal om meegebrachte kennis van kinderen in beeld te brengen, tot vele voorlichtingsfilms op de website over de beste aanpak in organisatie en inrichting van het onderwijs en informatie aan ouders in vele talen. Ook zijn landelijk nascholingsmaterialen ontwikkeld in nauwe samenwerking met de hogescholen en universiteiten waar actuele kennis en inzichten bruikbaar worden gemaakt (zie www.lasochskrivportalerna.skolverket.se)

Conclusie

Er bestaat in Zweden een duidelijke visie en een goeddeels geïmplementeerd beleid ten aanzien van onderwijs aan nieuwkomers dat duidelijk verankerd is in het brede onderwijsbeleid dat is gericht op gelijke kansen. Die kansen moeten ook voor de nieuwkomers gerealiseerd worden, is de ambitie. Professioneel tweede-taalonderwijs in combinatie met meertalige voorzieningen in de moedertaal en taalbeleid door de vakken heen biedt in principe gunstige voorwaarden voor de integratie van leerlingen in het regulier onderwijs. De besturingsystematiek van scholen maakt maatwerk en efficiëntie bij de verdeling van middelen mogelijk; de aansturing van opleiding en nascholing en de actieve overheidsrol in het bieden van ondersteunend materiaal dragen bij aan snelle kennisontwikkeling en -verspreiding.